

УДК 364.3:[316.722(477):343.35](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.23>

Ольга МАТРОС

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6541-1941

Бібліографічний опис статті: Матрос, О. (2023). Особливості формування антикорупційної культури українського суспільства в системі соціального забезпечення. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 159–165, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.23>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Серед основних процесів сучасного суспільного розвитку більшість науковців виокремлюють глобалізаційні. Україна як одна з найбільших європейських держав, володіючи великим економічним та геополітичним потенціалом, не може залишатися осторонь світових тенденцій. Однак державним управлінням, політикам і науковцям необхідно пам'ятати про численні перешкоди, які неодмінно супроводжують такі важливі для суспільства явища. І чи не найнебезпечнішою загрозою розвитку суспільства нині є корупція. В українському суспільстві, на превеликий жаль, міцніють стереотипи толерантності щодо корупції та злочинності, пов'язаної з нею.

У статті з'ясовано, що для зміни такого становища, формування антикорупційної свідомості громадян і посилення їх антикорупційної мотивації необхідне здійснення комплексу профілактичних заходів, зокрема виховного, навчального та інформаційного характеру та були спрямовані на роз'яснення громадянам сутності, небезпечності та усіх негативних наслідків корупції для суспільства, поширення серед громадян ідей нетерпимості до проявів корупції, формування високої антикорупційної правосвідомості та доведення переваг законослухняної поведінки тощо.

Мета дослідження полягає у висвітленні та аналізі основних аспектів формування антикорупційної культури в українському суспільстві; визначенні сучасних тенденцій профілактичної антикорупційної правосвідомості у системі соціального забезпечення. Методологія. Завдяки використанню методів аналізу, синтезу та узагальнення нормативно-правових актів та документів, встановлено, що важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції в Україні виступає формування антикорупційної культури та правосвідомості суспільства. Для вирішення цього завдання необхідною є системна діяльність за низкою основних напрямів. Результати і практичне значення. З'ясовано, що задля побудови та формування думки у масовій свідомості, що корупційні злочини завдають значної шкоди суспільству, доцільно розгорнути у вигляді довгострокової стратегії розвитку України, виробленої на основі суспільної згоди та закріпленої спеціальним законом, що має стати базовим документом для діяльності вітчизняного уряду. Наступним етапом наукового аналізу має бути детальний аналіз кожного напрямку формування антикорупційної культури.

Ключові слова: корупція, соціальне забезпечення, антикорупційна культура, антикорупційна політика, державні стандарти.

Olha MATROS

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-6541-1941

To cite this article: Matros, O. (2023). Suchasni tendentsii v sotsialnomu analizi rozluchennia [Features of the formation of the anti-corruption culture of the Ukrainian society in the social security system]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 159–165, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.23>

FEATURES OF THE FORMATION OF THE ANTI-CORRUPTION CULTURE OF THE UKRAINIAN SOCIETY IN THE SOCIAL SECURITY SYSTEM

Among the main processes of modern social development, the majority of scientists single out globalization. Ukraine, as one of the largest European states, possessing great economic and geopolitical potential, cannot remain aloof from world

trends. However, public managers, politicians and scientists need to remember the numerous obstacles that inevitably accompany such important phenomena for society. And perhaps the most dangerous threat to the development of society today is corruption. In Ukrainian society, unfortunately, the stereotypes of tolerance regarding corruption and related crimes are getting stronger.

The article found out that in order to change this situation, to form citizens' anti-corruption awareness and strengthen their anti-corruption motivation, it is necessary to implement a set of preventive measures, in particular educational, educational and informational in nature, aimed at explaining to citizens the essence, danger and all negative consequences of corruption for society, the spread among citizens of ideas of intolerance to manifestations of corruption, the formation of high anti-corruption legal awareness and proving the benefits of law-abiding behavior, etc.

The purpose of the study is to highlight and analyze the main aspects of the formation of anti-corruption culture in Ukrainian society; determined by modern trends of preventive anti-corruption legal awareness in the social security system. Methodology. Thanks to the use of methods of analysis, synthesis and generalization of normative legal acts and documents, it was established that the formation of an anti-corruption culture and legal awareness of society is an important task in the way of preventing and countering corruption in Ukraine. Systematic activity in a number of main directions is necessary to solve this task. Results and practical significance. It has been found that in order to build and form the opinion in the mass consciousness that corruption crimes cause significant damage to society, it is expedient to deploy in the form of a long-term strategy for the development of Ukraine, developed on the basis of public consent and enshrined in a special law, which should become a basic document for the activities of the national government. The next stage of the scientific analysis should be a detailed analysis of each direction of the formation of anti-corruption culture.

Key words: corruption, social security, anti-corruption culture, anti-corruption policy, state standards.

Актуальність проблеми. Корупція є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої є надзвичайно важливим для багатьох країн світу. Це повною мірою стосується і України, високий рівень корумпованості якої визнано її політичним керівництвом, вітчизняними та зарубіжними аналітиками, відповідними міжнародними інституціями.

Корупція в сучасних умовах стала чинником, який реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу України. Вона негативно впливає на різні сторони суспільного життя, зокрема економіку, політику.

Серед механізмів запобігання та протидії корупції в Україні досить довго пріоритет у державній антикорупційній політиці віддавався удосконаленню населенню правової сфери, регулюванню економічних відносин, жорсткому покаранню винних у вчиненні корупційних діянь тощо. Але досвід показав, що більшість законів та заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, на практиці не дали позитивних результатів. Причини такого незадовільного стану справ великою мірою пов'язані з культурою, менталітетом, традиціями корупційної діяльності в органах державної влади й правоохоронних органах.

Тому важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції виступає формування антикорупційної культури суспільства. Отже, зниження корупційної активності громадян можливе за рахунок формування антикорупційної культури суспільства, зокрема

негативного ставлення громадян до корупції та готовності протидіяти їй. В Україні потрібно створити сприятливі умови для розвитку соціальної (тобто політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян, низький рівень якої нівелює антикорупційний ефект від правових, судових, управлінських та інших реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пошуку ефективних технологій, форм і методів попередження корупції та формування у громадян України антикорупційної правосвідомості та культури, негативного ставлення до корупційних злочинів стає однією з важливою у суспільстві, загалом у сфері соціального забезпечення. Основні причини поширення корупційних явищ, наслідки та механізми протидії корупції, а також концепції адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні аналізували вітчизняні дослідники В. Литвиненко, М. Мельник, А. Мовчан, С. Невмержицький, М. Романов та інші.

Метою статті є аналіз та обґрунтування особливостей формування антикорупційної культури українського суспільства в системі соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. На думку науковця А. Мовчана «проблема протидії корупції в Україні сьогодні є надзвичайно актуальною. Необхідність непримиренної боротьби з цим негативним соціально-правовим явищем є очевидною як для політиків, так і для різних верств населення. Корупція підриває довіру людей до

влади, дискредитує ринкові механізми розвитку конкуренції та запобігання монополізму в економіці, сприяє лобіюванню законодавчих і нормативних актів, масштабним зловживанням і злочинності» (Мовчан, 2017).

Для зміни такого становища, формування антикорупційної свідомості громадян і посилення їх антикорупційної мотивації необхідне здійснення комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на роз'яснення громадянам сутності, небезпечності та усіх негативних наслідків корупції для суспільства, поширення серед громадян ідей нетерпимості до проявів корупції, формування високої антикорупційної правосвідомості та доведення переваг законослухняної поведінки тощо.

У такому комплексі заходів можна виділити низку загальних напрямів. До них належить, передусім, формування у суспільстві чіткого розуміння сутності корупції, зокрема основних характеристик та різних аспектів цього явища, типових форм корупційних проявів та корупційних ситуацій, що можуть виникати у повсякденному житті. Дослідники розглядають як вагомий чинник корупції розходження між суспільними уявленнями про неї та її законодавчим визначенням. Частина корупційних проявів, наприклад запрошення «потрібної» людини в ресторан, піднесення за «особливу» допомогу цінного подарунка тощо, може не сприйматися суспільством як протиправна поведінка або традиційно виправдовуватися.

У цьому зв'язку часто спостерігається пасивність громадян у протидії відповідним проявам або потурання їм. При такому розходженні найвірогідніше, що чиновники будуть діяти згідно з пануючими у суспільстві поглядами всупереч закону, якщо, звичайно, це буде їм вигідно. Таким чином, суспільна протидія корупції неможлива доти, доки у громадян не вироблено чітких уявлень про неї.

Пов'язаним напрямом є розкриття справжньої ціни корупції, тобто усього спектра та загрозливості її негативних наслідків як для суспільства та держави загалом, так і для кожного громадянина. Розрізняють прямі та непрямі наслідки корупції. До прямих наслідків належать, наприклад, несправедливість та нерациональність процедур розподілу державних ресурсів, загальні втрати коштів внаслідок

корупції, що призводить до зменшення суспільних благ. Непрямі наслідки полягають у неналежному функціонуванні структур публічної адміністрації, законодавчих та судових органів, їх нездатності забезпечувати суспільний розвиток тощо.

Загалом виділяють багато деструктивних наслідків корупції в усіх основних сферах суспільства. Зокрема, до її економічних наслідків відносять: розширення тіньової економіки, що призводить до ослаблення бюджету; порушення конкурентних механізмів ринку, дискредитацію самої ідеї ринкової конкуренції; неефективне використання бюджетних коштів, матеріальних та людських ресурсів; підвищення цін за рахунок корупційних «накладних витрат»; поширення серед суб'єктів ринку сумнівів у здатності держави встановлювати, контролювати і виконувати чесні ринкові правила; зменшення бажання іноземних інвесторів вкладати гроші в економіку країни тощо.

Серед соціальних наслідків корупції виділяють: відволікання значної частини ресурсів від цілей суспільного розвитку; закріплення і збільшення майнової нерівності, поширення бідності серед населення; дискредитація права як основного регулятора суспільного життя; зміцнення організованої злочинності через корумпованість правоохоронних органів; загострення соціальних проблем через слабкість бюджету та ін. Політичними наслідками корупції вважаються: зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення інтересів окремих груп; падіння довіри до влади, зростання її відчуження від суспільства; погіршення міжнародної репутації країни; збільшення ризику встановлення диктатури на хвилі боротьби з корупцією і т. ін.

До кола духовно-моральних наслідків корупції можна включити: загальне погіршення морального стану суспільства; зменшення у багатьох громадян віри в можливість нормального життя в країні тощо. Видається необхідним роз'яснення на рівні масової свідомості усіх зазначених негативних наслідків корупції та їх зв'язку з погіршенням якості життя більшості громадян, оскільки саме вони є головними жертвами корупції, які несуть основний тягар сукупних збитків від неї.

У свою чергу, до посадових осіб державних органів усіх рівнів важливо донести, що,

беручи участь у корупційних діях, вони завдають шкоди не лише своїм співвітчизникам, але й собі, оскільки загальне погіршення ситуації в країні позначається на бутті всіх її громадян без винятку. Важливе значення має залучення до такої просвітницької діяльності інститутів громадянського суспільства. Розкриваючи суспільну шкідливість корупції, необхідно також роз'яснювати важливість та можливості участі громадськості у запобіганні та протидії цьому явищу. Кожен громадянин має усвідомити потребу ухилятися від сприяння корупції, активно реагувати на помічені корупційні дії та вимагати підзвітності й прозорості роботи державних установ. Крім того, громадяни мають бути інформовані про наявні механізми їх співпраці з органами державної влади в подоланні корупції. Наступним напрямом є детальне публічне висвітлення діяльності держави щодо запобігання та протидії корупції.

Для досягнення співпраці з громадськістю необхідно широко інформувати її про: основні положення антикорупційного законодавства; засади відповідної державної політики та зміст державних програм, які передбачається виконувати, з обґрунтуванням потреб їх суспільної підтримки; основні організаційні структури з питань боротьби з корупцією; важливі антикорупційні заходи тощо.

У цьому зв'язку ст. 19 та ст. 20 Закону України «Про запобігання корупції» [8], регламентує питання інформування громадськості про антикорупційну діяльність держави. Зокрема, спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики щороку готує національну доповідь щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики, яку не пізніше 1 квітня оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті та подає Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України, Президенту України.

Також, у статті 20 вищезазначеного Закону України, зазначено, що у національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики повинні відображатися:

1) узагальнений аналіз ситуації щодо корупції та впливу здійснюваних заходів на рівень корупції (на основі статистичних даних та результатів соціологічних досліджень);

2) звіт про стан реалізації Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії;

3) інформація про результати виконання позапланових заходів щодо запобігання та протидії корупції, у тому числі в рамках міжнародного співробітництва;

4) висновки та рекомендації, у тому числі щодо строку дії та напрямів Антикорупційної стратегії на новий період;

5) звіт про стан реалізації державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії із зазначенням реалізованих заходів, заходів, що знаходяться в реалізації, а також нереалізованих заходів і відповідальних за невиконання та причини невиконання цих заходів [8].

Національна доповідь може містити й іншу інформацію, пов'язану з реалізацією державної антикорупційної політики.

Україна як Держава-учасниця Конвенції ООН проти корупції зобов'язана на виконання її вимог розробляти й здійснювати (проводити) ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності.

Відповідно до статті 13 Конвенції ООН проти корупції від 13 жовтня 2003 року [1], «кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею. Цю участь слід зміцнювати за допомогою таких заходів, як:

- посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;
- забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;

- проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах».

Важливе значення має поширення серед громадян інформації про базові стандарти діяльності державних установ, щоб сформувати суспільні очікування цих стандартів та готовність до реагування у разі невідповідності їм. Знання стандартів дає громадянам підстави вимагати від чиновників відповідної якості послуг замість отримання цієї якості корупційним шляхом, а також подавати скарги до державних органів у разі недотримання стандартів. Спорідненим напрямом є антикорупційна освіта населення, включаючи поширення серед різних верств населення ідей нетерпимості до проявів корупції, доведення переваг правомірної поведінки, від якої залежить добробут кожного громадянина України. Для забезпечення позитивного результату така освіта повинна мати системний характер.

Тому крім загальної просвітницької роботи, важливо проводити інформаційні та навчальні заходи специфічного змісту для певних цільових аудиторій, таких як представники малого бізнесу або ЗМІ, учні та студенти, депутати місцевих рад, працівники галузей освіти, охорони здоров'я тощо.

Такі заходи мають відповідати особливостям корупційних проявів у тій чи іншій галузі та сприяти формуванню антикорупційної культури конкретних соціальних груп. Особливе місце посідає антикорупційна освіта державних службовців, зокрема вироблення в них розуміння суспільної небезпеки корупції, важливості та відповідальності державної служби як форми служіння суспільству, донесення державним службовцям основних положень міжнародного законодавства щодо протидії корупції, їх інформування про види корупційних правопорушень та роз'яснення санкцій за вчинення цих правопорушень, формування в державних службовців знань принципів і механізмів запобігання та протидії корупції, вміння та навичок застосування цих знань на практиці тощо. Поряд з освітніми заходами, невід'ємною складовою формування антикорупційної культури суспільства є духовне оздоровлення нації.

У результаті нинішній духовний стан українського суспільства, що великою мірою характеризується відсутністю надособистісних цінностей, ідеалів та моральних заборон, формує егоїстично-споживацький світогляд громадян і намагання збагачуватися будь-якими шляхами,

у тому числі корупційними. Як наслідок, проведені за останні роки в Україні дослідження з питань запобігання та протидії корупції свідчать про проблему не просто толерантного ставлення всього суспільства до корупції, а про використання корупції як «ефективної рушійної сили» при отриманні позитивних результатів врегулювання різного роду проблем.

Як зазначає дослідник М. Романов «політику в сфері запобігання корупції можна визначити як вектор політичної діяльності, який полягає в формуванні засадничих, найбільш загальних напрямів і способів впливу на суспільні відносини в цілому та соціальний феномен корупції, зокрема, чинники, які його породжують та підтримують, з метою скорочення проявів корупції і поставлення її під контроль спеціально уповноважених органів держави, а також формування негативного ставлення суспільства до корупційних проявів» (Романов, 2017).

Тому важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції в Україні виступає формування антикорупційної культури суспільства. Для вирішення цього завдання необхідно є системна діяльність за низкою основних напрямів, серед яких доцільно виділити такі:

- формування в суспільстві чіткого розуміння сутності корупції, донесення на рівні масової свідомості її справжньої ціни, тобто усього спектра та небезпеки її суспільно деструктивних наслідків;
- роз'яснення важливості та наявних механізмів участі громадськості у запобіганні та протидії корупції;
- детальне публічне висвітлення антикорупційної діяльності держави, забезпечення відкритості та прозорості державних органів з відповідних питань;
- поширення серед громадян інформації про базові стандарти діяльності державних установ;
- загальна антикорупційна освіта населення, проведення інформаційних і навчальних заходів специфічного змісту для цільових аудиторій у галузях, що характеризуються найгіршою корупційною ситуацією, та особливо антикорупційна освіта державних службовців;
- духовне оздоровлення нації, що приведе до значного зменшення егоїстично-споживацької складової у світогляді громадян, шляхом повернення до цінностей Православної циві-

лізації, частиною якої українське суспільство було протягом століть, у поєднанні з патріотичним вихованням;

– вироблення, закріплення в суспільній свідомості та поступове практичне втілення чіткого бачення майбутнього України як країни, розвиток якої не сумісний з ганебними суспільними явищами на зразок корупції.

Висновки. Отже, важливим видається вироблення, закріплення в суспільній свідомості та поступове практичне втілення чіткого бачення майбутнього України як країни з гідним рівнем життя, яка розвивається на засадах життєтворчості

та любові до ближнього, що несумісно з такими ганебними суспільними явищами, як корупція. Таке бачення доцільно розгорнути у вигляді довгострокової стратегії розвитку України, виробленої на основі суспільної згоди та закріпленої спеціальним законом, що має стати базовим документом для діяльності вітчизняного уряду.

Перспективи подальших досліджень. Запропонований перелік напрямів формування антикорупційної культури не є вичерпним. Крім того, кожен напрям потребує детальної наукової розробки, що зумовлює перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. № 995_j51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 4.01.2023).
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 27.05.2005 р. № 994_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 5.01.2023).
3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. №994_101, ратифікована Законом України від 18.10.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 4.01.2023).
4. Мовчан А.В. Актуальні проблеми протидії корупції в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. №1, 2017. С. 116–121. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Movchan.pdf (дата звернення: 5.01.2023).
5. Напрями формування антикорупційної культури українського суспільства. URL: http://old.phm.gov.ua/%5Bfield_sef_title-raw%5D-3047 (дата звернення: 4.01.2023).
6. Національне агентство з питань запобігання корупції. Антикорупційна політика. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykoriupcijsjna-polityka/> (дата звернення: 5.01.2023).
7. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 5.01.2023).
8. Про запобігання корупції: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. № 49 від 28.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 8.01.2023).
9. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 4.01.2023).
10. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції: підручник. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2017. 176 с.

REFERENCES:

1. Konventsiia OON proty koruptsii [UN Convention against Corruption]. 995_j51 vid 31.10.2003 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text [in Ukrainian].
2. Konventsiia pro dostup do informatsii, uchast hromadskosti v protsesi pryiniattia rishen ta dostup do pravosudiv z pytan, shcho stosuutsia dovkillia (Orkhuska Konventsiia) [Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Matters Relating to the Environment (Aarhus Convention)]. 994_015 vid 27.05.2005 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text [in Ukrainian].
3. Kryminalna konventsiia pro borotbu z koruptsiieiu [Criminal Convention on Combating Corruption]. vid 27 sichnia 1999 r. №994_101, ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 18.10.2006 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text [in Ukrainian].
4. Movchan, A.V. *Aktualni problemy protydii koruptsii v Ukraini [Actual problems of combating corruption in Ukraine]*. Kyiv: ALERTA [in Ukrainian].
5. Napriamy formuvannia antykoriupciinoi kultury ukrainskoho suspilstva [Directions of formation of anti-corruption culture of Ukrainian society]. Retrieved from http://old.phm.gov.ua/%5Bfield_sef_title-raw%5D-3047 [in Ukrainian].
6. Sait Natsionalnoho ahentsta z pytan zapobihannia koruptsii. Antykoriupciina polityka [The website of the National Agency for the Prevention of Corruption. Anti-corruption policy]. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/antykoriupcijsjna-polityka/> [in Ukrainian].

7. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy: Zakon Ukrainy [About the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Law of Ukraine]. 1698-VII vid 14.10.2014 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> [in Ukrainian].
8. Pro zapobihannia koruptsii Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Prevention of Corruption]. 49 vid 28.12.2014 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021-2025 roky: Zakon Ukrainy [On the principles of state anti-corruption policy for 2021-2025: Law of Ukraine]. 2322-IX vid 20.06.2022 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> [in Ukrainian].
10. Romanov, M. V. (2017). *Osnovni zasady zapobihannia koruptsii [Basic principles of corruption prevention]*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Prava liudyny» [in Ukrainian].